

ніким тривалий час не зауважувану статтю «Судебное следствие и криминалистика» (Социалистическая законность. – М., 1938. – № 12. – С. 43–46), а вже згодом, Л. Ю. Ароцкеру, який у 1964 р. підготував блискучу монографію «Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве» (М. : Юрид. лит., 1964. – 223 с.), після чого, через рік успішно захистив докторську дисертацію на тему: «Криминалистические методы в судебном разбирательстве уголовных дел».

Однак реальність така, що ні логіка, ні авторитетність вищезгаданих науковців все ж не зуміли усіх представників від науки криміналістики переконати у доречності криміналістичної тактики як назви третього розділу.

Відтак, тривали і тривають звучати контраргументи проти цієї точки зору, правда все тихіше і скромніше.

МОДЕЛЮВАННЯ ПОДІЇ ЗЛОЧИНУ ПІД ЧАС ДОПИТУ СВІДКІВ

Колеснікова І. А.

асистент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, м. Харків

Як показує слідча практика, значна частина нерозкритих злочинів обумовлена недостатнім умінням слідчого отримувати, виявляти, оцінювати та використовувати інформацію, яка повідомляється учасниками кримінального провадження. Особливо важливим та психологічно складним завданням є отримання достовірних показань, відокремлення від них неточної, неповної, перекрученої або помилкової інформації під час проведення слідчих (розшукових) дій (особливо допиту) та моделювання події злочину на підставі отриманих показань.

Під час допиту свідки повідомляють не безпосередньо сприйняте, а свої спогади щодо сприйнятого, його розумову модель, яка збереглася у пам'яті. Достовірне відтворення такої інформації не обмежується лише пам'яттю. У формуванні та збереженні ідеальних слідів беруть участь усі психічні процеси, стани і властивості особи. Оскільки сліди знаходяться у свідомості людини, то вилучити інформацію щодо них можливо лише за допомогою процесів мислення особи, яка спостерігала певну подію.

Під час моделювання події злочину раніше сприйнята інформація не лише віддзеркалюється, а й формується, оскільки мовне оформлення значеннєвого змісту формує сам зміст. Думка є складовою процесу відтворення, уточнюючи, узагальнюючи, систематизуючи, переробляючи й реконструюючи зміст. Тому у самій суті моделювання події злочину закладена його реконструкція як результат розумової переробки. Реконструкція як

якісна ознака відтворення виявляється у різних формах (умовиводи й висновки, різного роду перестановки, зрушення та ін.). За своєю психологічною природою вона є результатом ненавмисної, але спрямованої роботи думки під час моделювання події злочину.

Істотною особливістю активного моделювання є свідоме ставлення до того, що відтворюється: відтворення усвідомлюється суб'єктом через власне ставлення до минулого, яке він відтворює; звідси прагнення до точності, до правильного, адекватного викладення. Через усе це моделювання події злочину обертається на свідому реконструкцію минулого, у якій суттєву роль відіграють розумова діяльність, співставлення, умовиводи, перевірки. Пам'ять, яка відтворює минуле, та мислення, яке відновлює дане минуле, опосередковано, через умовиводи, об'єднуються в цьому процесі в одне ціле, взаємопроникаючи одне в одне.

Моделювання події злочину є довільним, навмисним відновленням образів, що нерідко супроводжується мимовільними, асоціативними спогадами – вилученням із довгострокової пам'яті образів минулого, які подумки локалізуються в часі й просторі. Спогади завжди пов'язані з певними переживаннями тих або інших подій, що вносять суб'єктивні перекручення в процес моделювання. У своїй практиці слідчий неминує має справу з явищами реконструкції та деформації відтвореного матеріалу. При цьому особиста реконструкція матеріалу при його збереженні й відтворенні може проявлятися у: перекрученні змісту вихідного матеріалу; помилковій конкретизації, деталізації; заміні одного змісту іншим, подібним змістом; об'єднанні розрізнених елементів і роз'єднанні пов'язаних елементів; зсуві або переміщенні окремих елементів вихідної події.

Негативним чинником, який заважає достовірному відтворенню інформації, сприйнятої на місці події, є час, що сплинув з моменту події кримінального правопорушення до моменту проведення допиту: чим він більший, тим більша ймовірність помилок. Хоча у силу того, що з моменту сприйняття події кримінального правопорушення пройшов певний час, під час моделювання події злочину може мати місце ремінісценція. Вона також може супроводжуватися виникненням добросовісних помилок з боку учасників кримінального провадження через «фантастичні нашарування». У даному випадку перекручення пам'яті пов'язані з послабленням здатності розрізняти своє та чуже, те, що свідок сприймав у дійсності, і те, про що він чув чи читав у подальшому. При багаторазовому повторенні таких спогадів виникає їх повна персоніфікація, коли особа природно та органічно вважає чужі думки своїми, пригадає деталі події, які насправді не сприймав на місці події.

Процес моделювання події злочину під час допиту полягає у висловлюванні думок свідком. Вміння висловлювати свої думки (усно чи письмово) у кожної людини індивідуальне (має значення рівень інтелекту, освітній і культурний рівні, мовна підготовка тощо). На процес моделювання події

злочину впливають: емоційний стан допитуваного, темперамент і характер, сугестивність, схильність до фантазування. Так, у процесі відтворення події допитуваний перебуває у певному психічному стані (емоційна напруженість, страх, фрустрація тощо), який необхідно враховувати слідчому під час допиту.

Показання свідків являють собою подвійний процес моделювання події злочину: по-перше, певний фрагмент дійсності у свідомості допитуваного, по-друге, отримане повідомлення про дану подію у свідомості слідчого, що потім буде перенесене в протокол, тобто як «відображення того, що відображено». Тим самим показання в кінцевому результаті мають характер подвійного й навіть потрійного відбиття. Звідси витікає, що відповідність показань дійсності знаходиться в прямій залежності як від психічної діяльності свідка (сприйняття, пам'яті тощо), так і від діяльності особи, що провадить досудове розслідування. Поспішність, неухважність, необ'єктивність слідчого, захоплення однією версією можуть перешкодити йому правильно усвідомити, запам'ятати й передати в протоколі допиту показання, правильно змодельувати події злочину під час проведення слідчої (розшукової) дії.

Комунікативний вплив як результат обміну інформацією можливий лише тоді, коли людина, яка спрямовує інформацію (свідок), і особа, що її сприймає (слідчий), мають єдину систему кодування та декодування, це означає: «всі повинні говорити однією мовою». Лише закріплення єдиної системи значення слів (тобто вкладення одних і тих самих смислу й змісту) забезпечує можливість партнерів розуміти один одного.

Отже, для успішного моделювання події злочину під час допиту свідків кримінального правопорушення необхідно враховувати особливості виникнення перекуренень у показаннях допитуваних на стадії відтворення, які прямо залежать від: 1) темпераменту, характеру, вікових властивостей свідка та інших індивідуальних психологічних рис; 2) його словникового запасу; 3) рівня інтелектуального розвитку; 4) особливостей пам'яті допитуваного; 5) психічного стану свідка під час допиту (емоційної напруженості, страху тощо); 6) часу, що сплинув з моменту події кримінального правопорушення до відтворення сприйнятої інформації на допиті; 7) патологічних дефектів психіки допитуваного.

ЩОДО ЯКОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА В ЧАСТИНІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ПОТЕРПІЛОМУ

Лобойко Л. М.

завідувач відділом дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сталіна Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, м. Харків

Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК) 2012 р. значно розширені права потерпілого. Однак не можна вважати якісним закон, в якому не вичерпані усі можливості для покращення процесуального статусу потерпілого, і, насамперед, в частині відшкодування йому шкоди, завданої в результаті кримінального правопорушення. Положенням, яке б могло значно покращити статус потерпілого в цій частині, є таке: врахування судом при призначенні виду і розміру покарання факту відшкодування обвинуваченим шкоди потерпілому.

Обставиною, що пом'якшує покарання обвинуваченого, є добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди (п. 2 ч. 1 ст. 66 Кримінального Кодексу України, далі – КК). Згідно з п. 5 ч. 1 ст. 368 КПК суд, ухвалюючи вирок, повинен врахувати цю обставину як пом'якшуючу при призначенні покарання. Про наявність обставин, що пом'якшують покарання, суду стає відомо з матеріалів кримінальної справи, однак ніде – ні у КПК, ні в іншому українському законі – не вказано, що суд при ухваленні вироку зобов'язаний з'ясувати, чи потребує потерпілий відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Усі питання, які суд повинен з'ясувати при ухваленні вироку, викладені в ч. 1 ст. 368 КПК і статтях 65, 66 КК у парадигмі відносин держава – злочинець. У зазначених положеннях закону для потерпілого не знайшлося місця. Факт того, що обвинувачений не відшкодував шкоди потерпілому, ніяким чином не враховується судом при постановленні вироку із-за відсутності в законі відповідного обов'язку.

Розгляд судом при постановленні вироку добровільного відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди як обставини, що пом'якшує відповідальність обвинуваченого, є не достатнім для забезпечення права потерпілого на відшкодування.

Врахування судом потреб потерпілого у відшкодуванні при постановленні вироку і визначенні обвинуваченому виду та розміру покарання стимулюватиме обвинуваченого до відшкодування шкоди ще до ухвалення вироку. Під час судового розгляду можуть бути розглянуті причини, з яких не відбулося відшкодування шкоди потерпілому, якою може бути, наприклад, відмова останнього від відшкодування. Однак, в будь-якому разі, обов'язкове звернення в суді уваги на питання відшкодування шкоди потерпілому здатне повніше захистити його право.

Обов'язок брати до уваги потреби потерпілого у відшкодуванні зможе бути виконаний судом за умови надання йому всієї доступної інформації щодо шкоди здоров'ю та іншої шкоди. Суд братиме до уваги зазначену обставину у сукупності з іншими обставинами, про які йдеться у статті 368 КПК. Це дозволить: державі (суду) призначити обвинуваченому покарання, що буде адекватним його кримінальній і посткримінальній поведінці, обвинуваченому – вжити заходів, які свідчитимуть про його покаяння і виправлення